

656

مجلس اقبال
۴ روزن ۱۳۳۳
مئی

مسافر

معنی

سیاحت چند روزہ افغانستان

(اکتوبر ۱۳۳۳ء)

اقبال

۱۹۳۳ء

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

مسافر

معنی

سیاحتِ چندروزہ افغانستان

(اکتوبر ۳۳ء)

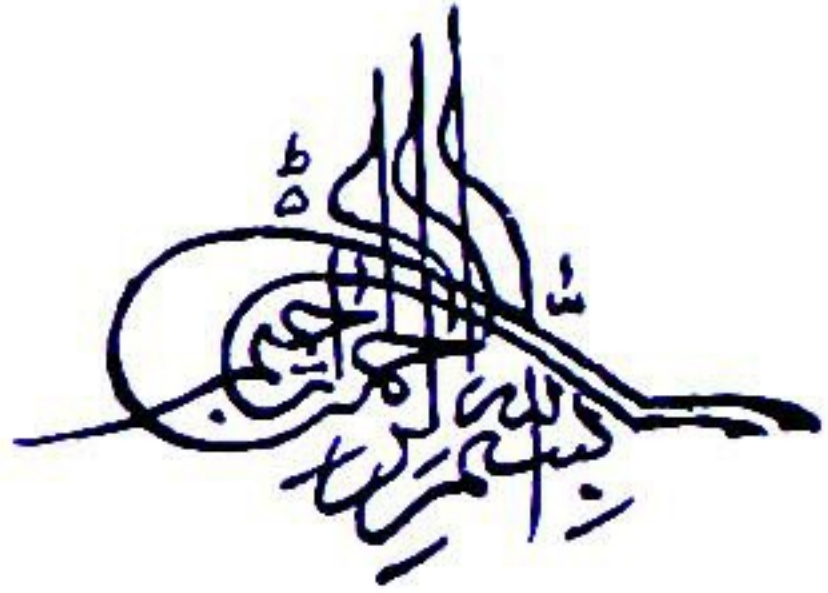

اقبال

۱۹۳۴ء

Handwritten text in blue ink, possibly a signature or date, located at the top of the page.

(کاپی رائٹ)

نادیرِ افعاسِ شہِ درویشِ خو
 رحمتِ حقِ بر روانِ پاکِ او
 کارِ مملکتِ محکم از تدبیرِ او
 حافظِ دینِ مہربینِ شمشیرِ او
 چون ابوفور خود گداز اندر نماز
 ضربش ہنگامِ کینِ خارا گداز!
 عہدِ صدیقِ از جانش تازہ شد!
 عہدِ فاروقِ از جانش تازہ شد!

از غمِ دینِ درویش چوں لاله داغ
در شبِ خاور وجودِ او چسپراغ!

در نگاہش مستیِ اربابِ ذوق
جو ہر جانبش سراپا جذب و شوق
خسروئی شمشیر و درویشی نگہ
ہر دو گوہر از محیطِ لاله!

فقر و شاہی وارداتِ مصطفیٰ است!
این تجلیہائے ذاتِ مصطفیٰ است!

این دو وقت از وجودِ مومن است
این قیام و آن سجودِ مومن است
فقر سوز و درد داغ و آرزوست
فقر را در خونِ تپیدنِ آبروست

فقرِ نادور آندر خونِ تمپید
آفریں برفتِ آں مردِ شہید!

اے صبا اے رہ نورِ تیر گام
در طوافِ مرقدش نرمکِ خرام

شاہِ در خواب است پا آہستہ نہ
غنجِچہ را آہستہ تر بکشاگرہ

از حضورِ او مرا فرماں رسید

آنکہ جانِ تازہ در خاکم دمید
سُختیم از گرمیِ آوازِ تو
اے خوش آں قومے کہ داند رازِ تو

از عنیم تو ملت ما آشناست
می شناسیم این نواہا از کجاست!

اے بانعوش سحابِ ماچو برق
 روشن و تابندہ از نور تو شرق
 یک زماں در کوہسارِ ما درخش
 عشق را باز آں تب و تابے بخش
 تا کجا در بند ما باشی اسیر
 تو کلیمی راہِ سینائے بگیر!

طے نمودم باغ و راغ و دشت و در
 چون صبا بگذشتم از کوہ و کمر
 خمیبر از مردانِ حق بیگانه نیست
 در دل او صد ہزار افسانہ است!

جاوہ کم دیدم از و بچیدہ تر
 یاوہ گردد در حنم و پیش نظر

سبزہ در دامنِ کسارِ ششِ مجوسے
 از ضمیرِ ششِ بر نیاید رنگِ بوسے
 سر زینے کبکِ اوشا ہیں مزاج
 آہوئے او گیرد از شیراںِ خراج!
 در فضائشِ جمرہ بازاں تیز چنگ
 لرزہ بر تن از نہیبِ شاںِ پلنگ!
 لیکن از بے مرکزی آشفتنہ روز
 بے لطفِ نام و نامتِ نام و نیم سوز!
 فریادِ بازاں نسبت در پروازِ شاں
 از تدرواںِ لپتِ تر پروازِ شاں!
 آہِ قومے بے تب و تابِ حیات
 روزگارِ ششِ بے نصیبِ انوارِ و ات!

آں یکے اندر سجدہ میں در قیام
 کار و بارش چون صلواتِ بے امام!
 ریز ریز از سنگِ دینائے او
 آہ! از امر و زبے فردائے او!

خطابِ اقوامِ سرحد

اے زخود پوشیدہ خود را با زیاب
 در سلمانی حرام است این حجاب!
 رمزدین مصطفیٰ دانی کہ چسبیت
 فاش دیدن خویش را نشاء منشی است!
 چسبیت میں؟ در یافتن اسرارِ خویش
 زندگی مرگ است بے دیدارِ خویش

آن مسلمانے کہ بیت خویش را

از جہانے برگزیند خویش را

از ضمیر کائنات آگاہ اوست

تبیخ لا موجد الا الله اوست

در مکان و لامکان غوغائے او

نہ سپہ آوارہ در پهنائے او

تا دلش سترے ز اسرار خداست

حیف اگر از خویش تن نا آشناست

بندۂ حق وارث پیغمبران

او بگنجد در زبان دیگران

تا جہانے دیگرے پیدا کند

ایں جہان کہنہ را بزم نند

زندہ مرد از غیر حق دارد و سرانغ

از خودی اندر وجود او چسبند!

پائے او محکم بر زم خیر و شر

ذکر او شمشیر و کبر او سپر

صبحش از بانگے کہ بر خیزد ز جاں

نے ز نور آفتابِ خاوراں!

فطرتِ او بے جہات اندر جہات

او حسیم و در طوفان کائنات

ذرة از گردِ ریش آفتاب

شاہد آمد بر عروج او کتاب

فطرتِ او را کشاد از ملت ہست

چشمِ او روشن سواد از ملت ہست!

اندکے گم شولہبتراں و خبر
 بازے ناواں بخوشیش اندرنگر

درجہاں آوارہ بچیا رہ

و حدتے گم کردہ، صد پارہ!

بند غیر اللہ اندر پائے تست

و انعم از داغے کہ در سیمائے تست

خمیرِ نیل! از مکرِ پنهانی بترس

از ضیاعِ روحِ افغانی بترس!

ز آتشِ مردانِ حق می سوزمت

نکمت از پیرِ روم آموزمت

”رُزق از حق جو مجو از زید و عمر

مستی از حق جو مجو از بنگ و شمر

گل محسّر گل را مخور گل را مجو
 زانکہ گل خوار است دائم ز رورو
 دل بچوتا جا وواں باشی جوان
 از تجسلی چہرہ ات چوں از غواں
 بندہ باش و بر زمین رو چوں سمند
 چوں جہنازہ نے کہ برگردن برندا
 شکوہ کم کن از سپہر لاجورد
 جز برگرد آفتاب خود نگرد
 از مہتایم ذوق و شوق آگاہ شو
 ذرہ؟ صیادِ مہر و ماہ شو
 عالم موجود را اندازہ کن
 در جہاں خود را بلبند آوازہ کن

برگ و سازِ کائنات از وحدت بہت

اندریں عالمِ حیات از وحدت بہت

در گذر از رنگ و بو ہائے کہن

پاک شواہز آرزو ہائے کہن

ایں کہن سماں نیر زود باد و بوجو

نقش بندِ آرزوئے تازہ شو

زندگی بر آرزو دار و اساس

خوش را از آرزوئے خود شناس

چشم و گوشش ہوش تیز از آرزو

مشتِ خاک کے لالہ خیز از آرزو

ہر کہ تخمِ آرزو در دل نہ کشت

پائمالی دگیہاں چوں سنگ و خشت!

آرزو سرمایہ سلطان و سیر
 آرزو جامِ ہبساں بینِ فقیر
 آب و گل را آرزو آدم کنند
 آرزو ما را از خود محرم کنند
 چون شرار از خاکِ ما بر می جہد
 ذرہ را پہنائے گردوں می دہد!
 پور آذر کعبہ را تمسیر کرد
 از نگاہے خاک را اسیر کرد
 تو خودی اندر بدن تمسیر کن
 مشنتِ خاکِ خویش را اسیر کن

مسافر وارومی شوو بهر کابل حاضر مشو

بخصوصاً حضرت شهید

شهر کابل! خط جنت نظیر

آب حیوان از رگ کاشش گجید!

چشم صائب از سوادش سر مرچین!

روشن و پائند باد آں سرزمین

وطن شام شب سمن زارشش نگه

بر بساط سبز می غلطد سحر!

۵ مرزا صائب تبریزی در مدح کابل میگوید:-

«خوشا وقتی که چشم از سوادش سر مرچین گردد»

آں دیارِ خوش سواد آں پاک بوم
 بادِ او خوشتر ز بادِ شام و روم
 آبِ او براق و خاکش تا بناک
 زندہ از موجِ نسیمش مرده خاک

ناید اندر حرف و صوت اسرارِ او
 آفتِ اباں نفستہ در کہسارِ او
 ساکنانش سیرِ شیم و خوش گہر
 مثلِ تیغ از جوہرِ خود بے خبر
 قصرِ سلطانی کہ نامش دلکشاست
 زائران را گردِ راہش کہمیاست
 شاہ را دیدم در اں کاخِ بلند
 پیشِ سلطانے فقیرے دردمند!

حُشِنِ اَوِ اِقْلِمِ دِلِسَارَا كَشُوْد
 رَسْمِ وَا اِيْمِنِ مَلُوْكِ اَتْحَبَانِهْ بُوْد
 مَن حَضُوْرِ اَنْ شَرِّ وَا لَا اَكْتَمِر
 بِيْنَ اَمْرُوْدِ كِيْ بَدْرِبَارِ عِشْمِ رِضْمِ
 جَانْمِ اَز سُوْرِيْ كَلَامِشِشِ وِرْ كَدَا ز
 دِسْتِ اَوِ بُوْ سِيْدِمِ اَز رَا هِ نِيَا ز
 پَاوْشَا بِيْ خُوْشِ كَلَامِ وِ سَاوْدِهْ پُوْشِشِ
 سَخْتِ كُوْشِ وِ نَرْمِ خُوْشِ وِ كَرْمِ جُوْشِشِ
 صَدَقِ وَا اَخْلَاصِ اَز نِگَا هِشِشِ اَشْكَا ر
 دِيْنِ وِ دَوْلَتِ اَز وِ جُوْشِشِ اسْتُوَار
 خَاكِيْ وَا زِ نُوْرِيَا يِ اِيْ پَا كِيْ سِيْزِهْ تَر
 اَز مَهْتَا مِ فَقْرُوْشَا هِيْ بَا خَبِر

درنگاہش روزگارِ مشرق و مغرب

حکمتِ او را ز دوارِ مشرق و مغرب

شہرِ بارے کے چوں حکیمانِ نکتہ داناں

رازِ دواں مدوجزیرِ امتاں

پہرہ ہا از طلعتِ معنی کشود

نکتہ ہائے ملک و دیں را وانمود

گفت از ایں آتش کہ داری در بدن

من ترا دانم عزیزِ خوشیستن

ہر کہ او را از محبت رنگ و بوست

درنگاہم ہاشم و محمد و اوست

در حضورِ آلِ مسلمانِ کریم

ہدیہ آوردم ز تیرا ان عظیم

گفتم این سرمایہ اہل حق است
 در ضمیرِ او حیاتِ مطلق است

اندرو بہرابت دارا انتہا است

جیدر از نیرتے او خیر کشا است

نشہ حرم بخون او وید

دانه دانه اشک از چشمش چکید

گفت نادر در جہاں بے چارہ بود

از غم دین و وطن آوارہ بود

کوہ و دشت از اضطرابم بیخبر

از غمسان بے حسابم بیخبر

نالہ با بانگِ ہزار آہ میختم

اشک با جوئے ہزار آہ میختم

غیر تیراں غمگسارِ من نہ بود
 تو پیش ہر باب را بر من کشود

گفت گویے خسرو والا نژاد

باز با من جذبہ سہرشار داد

، وقتِ عصر آمد صدائے لصلوات

اں کہ مومن را کند پاک از جہات!

انتہائے عاشقتاں سوز و گداز

کردم اندر اقتدائے او نماز

راز ہائے اں قیام و اں سجود

جز بہ بزمِ محسراں نتواں کشود!

بر هزار شہنشاہ با بر خلد آشیانی

بیا کہ سازِ فرنگ از نو ابر افتاد است
 درونِ پرودہ او نغمہ نصیبت فریاد است!
 زمانہ کهنہ بتان را ہزار بار آہ است
 من از حرم نگذشتم کہ بچہ بنیاد است
 در شسِ ملتِ عثمانیاں دوبارہ بلبند
 چہ گوئمت کہ بہ تیموریان چہ افتاد است!
 خوشا نصیب کہ خاکِ تو آرمید اینجا
 کہ این زمین ز طلسمِ فرنگ آزاد است!
 ہزار مرتبہ کابل نکو تر از دہلی است
 کہ آن عجزہ عروس ہزار داماد است!

درون دیده نگه دارم اشکِ خونین را
 که من فقیرم و این دولتِ خدا و اوست
 اگر چه پیرِ مردم و رولِ اهلِ دار و
 کجای نگاه که برنده تر ز پولاد است!

سفر به غزنی و زیارتِ مزارِ حکیم سنائی

از نواز شہانے سلطان شہید
 صبح و شام صبح و شام روزِ عید
 نکتہ سنج خاوران مہندی فقیر
 مہمانِ خسرو کیواں سریر!
 تاز شہرِ خسروی کردم سفر
 شد سفر بر من سبک تر از حضر

سینہ بکشاوم آں باں بائے کہ پار
 لالہ رست از فیض او در کوہسار

آہ! غزنی آن حکیم علم و فن
 مرغزار شیر مردان کہن
 دولت محسوس را زیبا عروس

از حنا بندان او دانائے طلوس!
 خفته در خاکش حکیم غزنوی
 از نوائے او دل مرواں قوی

آن حکیم غیب آن صاحب مقام
 ترک جوشن رومی از ذکرش تمام

من زُپیدا او ز پنہاں در سرور
 ہر دورا سرمایہ از ذوق حضور

او نقاب از چہرہ امیساں کشود
 فنکر من گفتدیر مومن وانمود
 ہر دور از حکمت قرآن سبق
 او ز حق گوید من از مردان حق
 در فضائے مرتد او سوختم
 تا مستارع نالہ اندوختم
 گفتم اے بنیندہ اسرار جاں
 بر تو روشن این جہان و آن جہاں
 عصیر ما و ارفقہ آب و گل است
 اہل حق را مشکل اندر مشکل است
 مومن از افرنگیساں دید آنچه دید
 فتنہ ہا اندر حرم آمد پدید

تا نگاہِ او ادب از دل نخورد
 چشمِ او را جلوۂ افزنگ بُرد
 اے حکیمِ غیبِ امامِ عارفان
 پختہ از فیضِ تو خامِ عارفان
 آنچه اندر پرودہ غیب است گوئے
 بوکہ آبِ رفتہ باز آید بجوئے

روح حکیم سنائی از بهشت میں

جواب می دہد

رازدانِ خیر و شر گشتم ز فقر
 زندہ و صاحبِ نظر گشتم ز فقر

یعنی آن فقرے کے دائرہ راہ را

بیسند از نورِ خودی اللہ را

اندرونِ خویش جوید لایالہ

در تہِ شمشیر گوید لایالہ

فکرِ جاں کن چوں زناں بر تنِ متن

ہمچو مرداں گوے در میدانِ فگن

سلطنتِ اندر جہانِ آب و گل

قیمتِ او قطعاً از خونِ دل

مومنناں زیرِ سپہِ لاجورد

زندہ از عشقِ اندونے از خوابِ خورد

می ندانی عشقِ مستی از کجاست؟

ایں شعاعِ آفتابِ مصطفیٰ است

زندہ تا سوزِ او در جانِ تست
 این نگہ دارندہ ایمانِ تست
 بنجبر شو از رموزِ آب و گل
 پس بزن بر آب و گلِ کسیرِ دل
 دل زدیں سرِ چشمہ ہر قوتِ است
 دین ہمہ از معجزاتِ صحبتِ است
 دین مجو اندر کتبِ اے بنجبر
 علم و حکمت از کتبِ دین از لفظِ سر
 بو علی داندہ آہ و گلِ است
 بنجبر از خستگیاں دلِ است
 نیش و نوشِ بو علی سینا بہل
 چارہ سازِ یہاں دل از اہلِ دل

مصطفیٰ بکراست و موج او بلند

نیز و این دریا بجوئے خویش بند

مدتے بر سائش پھیلیدہ

لطمہ ہائے موج او نا دیدہ!

یک زمان خود را بدریا درنگن

تا روان رفتہ باز آید بہ تن

اے مسلماناں جز براہ حق مرو

تا امید از رحمت عامے مشو

پروہ بگذار آتشکاری گزیریں

تا بہ لرزد از سجود تو زمین

دوش دیدم فطرتِ بیاب را

روح آں ہنگامہ اسباب را

چشم او بر زشت و خوب کائنات
 در نگاہ او عنیب کائنات
 دست او با آب و خاک اندر ستیز
 آں بہم پیوستہ و این ریڑریز
 گفتمش در جستجوی کبیتی؟
 در تلاش تار و پوسے کبیتی؟
 گفت از حکم خدائے ذوالنہن
 آدمے نو سازم از خاکِ کہن!
 مہشت خاکے را بصد رنگِ آزمو
 پے پے تابید و سنجید و فرود
 آخر اورا آب و رنگِ لالہ داد
 لالہ اندر ضمیر او نہاد

باش تا بینی بہارِ دیگرے
از بہارِ پاستاں رنگیں ترے

ہر زمان تذبذبِ دار و رقیب
تا نگیری از بہارِ خود نصیب

بر درونِ شاخِ گل دارم نظر
غنچہ ہارا دیدہ ام اندر سفر!

لالہ را در وادی و کوہ و دمن
از دیدن باز نتوان داشتن

بشنود مرثے کہ صاحبِ جستجو بہت
نغمہ را کوہِ سنوزا اندر گلو بہت!

بر مزارِ سلطان محمود علیہ الرحمۃ

خیز و از دل ناله ہا بے اختیار

آہ! آں شہرے کہ انجبا بود پار!

آں دیار و کاخ و کوہ ویرانہ ایست

آں شکوہ و قال و فرافسانہ لہیت

گنبدے اور طوفِ اوجِ پرنج بریں

تزیبتِ سلطانِ محمود است این!

آنکہ چوں کو دک لب از کوثر شست

گفت در گوارہ نام او نخست

برق سوزاں تیغ بے زہن ساراو

دشت و در لرزندہ از بلعین ساراو

زیرِ گردوں آیت اللہ را تبتش
 قدسیاں قرآن مہرا برتر تبتش
 شوخی و شکرم مرا از من رہو
 تا نبودم در جہانِ دیر و زود
 رخ نمود از سینہ ام آن آفتاب
 پر و گیہا از فروغش بے حجاب
 مہرِ گردوں از جلالش در رکوع
 از شعاعش دوشش می گرد و طلوع!
 وار ہمیدم از جہانِ چشم و گوشش
 فاشش چون امروز دیدم صبح دوشش
 شہرِ غزنیں! ایک بہشتِ رنگ بو
 آجوب ہا نغمہ خواں در کاخ و کو

قصر ہائے اوقطار اندر قطار
 آسماں باقبتہ ہائش ہم کنار
 نکتہ سنج طوس را دیدم بہ ہر زم
 شکر محسوس را دیدم بہ ہر زم
 روح سیر عالم اسرار کرد
 تا مرا شوریدہ بیدار کرد
 آن ہمہ مشتاقی و سوز و سرور
 در سخن چوں زند بے پروا جسور
 تخم اشک اندراں ویرانہ کاشت
 گفت گویا با خدائے خویش داشت
 تا نبودم بخیب از راز او
 سوختم از گرمی آواز او

مناجاتِ مردِ شوریدہ و پیرانہ غزنی

لالہ بہر یک شعاع آفتاب

دارد اندر شاخ چندیں پیچ و تاب

چوں بہارا اورا کند عربان و فاش

گویدش جز یک نفس اینجا مباحش!

ہر دو آمد یک گہرا ساز و برگ

من ندانم زندگی خوشتر کہ مرگ!

زندگی پیہم مصافِ نیش و نوش

رنگِ نم امروز را از خونِ دوش!

الاماں از مکرِ ایامِ الاماں

الاماں از صبح و از شامِ الاماں!

اے خدا کے نقش بندِ جان و تن
 باتو ایس شوریدہ وار و یک سخن
 فتنہ ہا بینم دریں ویر کہن
 فتنہ ہا در خلوت و در انجمن
 عالم از قفیر تو آمد پدید
 یا خدائے دیگر اورا آفرید
 ظاہر شمس صلح و صفا باطن ستیز
 اہل دل را شیشہ دل ریز ریز
 صدق و اخلاص و صفا باقی نماند
 ”آں قدح لشکست و آں ساقی نماند“
 چشم تو بر لالہ رویانِ فرنگ
 آدم از افسونِ شاں بے آب و رنگ

از کہ گیر در ربط و ضبط این کائنات؟
 اے شہیدِ عشوۂ لات و منات!
 مردِ حق آں بندہٴ روشنِ نفس
 نائبِ تو در جہاں او بود و بس
 او بہ بندِ نقرہ و نثرندوزن
 گر توانی سو مناتِ او شکن!
 این مسلمان از پرستارانِ کسیت؟
 در گریبانش یکے ہنگامہٴ نصیت!
 سینہٴ اش بے سوز و جاننش بے خروش
 او سرافیل است و صورِ او خموش!
 قلبِ او نامحکم و جاننش نرشد
 در جہاں کالائے او نارجمند

در مصافِ زندگانی بے ثبات
دارد اندر استتیس لات منات!

مرگ را چوں کافراں داند ہلاک
آتشِ او کم بہا مانندِ خاک!

شعلہ از خاکِ او باز آفریں
آں طلبِ آن جستجو باز آفریں

باز جذبِ اندروں اورا بدہ

آں حسنونِ ذوفنون اورا بدہ

شرق را کن از وجودش استوار
صبحِ من را از گریبانش برآر!

بحرِ احمر را بچوبِ او شکاف

از شکویش لرزہ انگن بہ قاف!

قندھار و زیارتِ خرقہ مبارک

قندھار آن کشورِ مہینو سواد

اہلِ دل را خاکِ او خاکِ مراد

رنگِ ما بو ما ہوا ما آبِ ما

آبِ ما تابندہ چوں سیلابِ ما

لالہ ما در خلوتِ کہسارِ ما

نارِ ما بیخِ بستہ اندرتارِ ما

کوئے آلِ شہر ہمت ما را کوئے دوستِ ما

سارِ ماں بر بستِ محلِ سوئے دوستِ ما

می سدریم و گیر از یارانِ نخبہ

از نوائے ناقہ را آرم بوجہ

غزل

از دیرمخاں آیم بے گردشِ عہبیا مست!
 در منزلِ لاکہ بوم از باوہِ الہامست!
 و انہم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بند
 کرد است مراساتی از عشوہ و ایامست!
 وقت است کہ بکشایم میخانہ رومی باز
 پیرانِ حرم و پدم در صحنِ کلیہا مست!
 این کارِ حکیمے نصیبت امانِ کلیمے گیر
 صد بندہ سال مست یک بندہ دریا مست!
 دل را بچسپن بردم از باوِ چسپن افسرد
 میرد بہ خمیا بانہا این لالہ صحرا مست!

از معرفت و لاویزش اسرارِ حرم پیدا
و می کافر کنی بدیم در وادی لطمه مست!

سینا هست که فاران است یارب حج مقام هست این؟

هر ذره خاک من چشمه است گمان مست!

سندره آل برزخ لایبغیان
ویدش در نکتہ "لی خرقان"

دین او آئین او تفسیر کل
در بسین او خط تفسیر کل

۰ برزخ لایبغیان - تلمیح بایه قرآن

۰ لی خرقان الفقراء و الجہاد - حدیث

عفتل را اوصاحبِ سمرار کرد
 عشق را او تیغِ جوهرِ سدرار کرد
 کاروانِ شوق را او منزلِ است
 ماہمہ یکِ مشیتِ خاکیمِ اولِ است
 آشکارا و پیدشِ اَسْرَائِیَے ماست
 درِ مہیشِ مسجدِ اقصائے ماست
 آوازِ پیراہنِ او بونے او
 واد مارا نَعْرًا لِّلّٰہِ کَهْوًا
 بادلِ من شوقِ بے پروا چہ کرد
 بادۂ پُر زورِ بامیسنا چہ کرد

۵۔ اسرائیے، تلیح بایہ قرآنی

رقصد اندر سینہ از زور جنوں!

تا ز راہ دیدہ می آید بروں!

گفت من جب بر یلم و نورِ حسین!

پیش ازین اورا ندیدم این چنین!

شعر رومی خواند و خندید و گریست

یا رب این دیوانہ فرزانہ کیست!

در حرم با من سخن زندانہ گفت!

از مے و مہخ زادہ و پیمانہ گفت!

گفتش این حرفِ بے باکانہ حسیت

لب فرو بند این مہت تمامِ ناشی بہت

من ز خونِ خویش پروروم ترا

صاحبِ آہِ سحر کردم ترا

با زیبا این نکتہ را لے نکتہ رس
 عشق مرواں ضبطِ احوال است بس
 گفت عقل و ہوش آزارِ دل است!
 مستی و وارفتگی کارِ دل است!
 نعرہ ہا ز دنافتا و اندرِ سجود
 شعلہ آوازِ او بود، او نبود!

بر مزارِ حضرتِ احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ

موسس ملتِ افغانیہ

تربتِ آلِ خسرو و روشن ضمیر
 از ضمیرش ملتے صورت پذیر

گنبدِ اورا حرمِ داند سپہر
 با فروغِ از طوفِ اوسیمائے مہر
 مثلِ فاتحِ آلِ امیرِ صفِ شکن
 سکہِ زوہمِ با تسلیمِ سخن
 ملتے را داد ذوقِ جستجو
 قدسیاں تبیحِ خواں بر خاکِ او
 از دل و دستِ گہرِ ریشے کہ داشت
 سلطنتِ ہار و بے پروا گذاشت
 نکتہٴ سنج و عارف و شمشیر زن
 روحِ پاکش با من آمد در سخن

۵۔ فاتحِ سلطان محمد فاتحِ فاتحِ قسطنطنیہ

گفت می دانم مهت ام تو کجا هست
 نعمت تو خاکیاں را کیمیا هست
 خشت سنگ از فیض تو دارائے دل
 روشن از گفتار تو سینائے دل
 پیش ماے آشنائے کوئے دوست
 یک نفس نشین کہ دارمی بوائے دوست
 اے خوش آن کو از خودی آئینہ ساخت
 وندراں آئینہ عالم را شناخت
 پیر گردید این زمین و این سپهر
 ماہ کور از کور چشمیہائے مہر
 گرمی ہر نگامہ می بایدش
 مانختیں رنگ و بو باز آیدش

بندہ مومن سر اسی کند
 بانگِ او ہر کہنہ را برہم نہند
 اے تراحق و او جانِ ناشکیب
 تو ز سرِ ملک و میں داری نصیب
 فاش گو با پورِ نادِ فاش گوے
 باطنِ خود را بہ ظاہرِ فاش گوے

خطابِ پادشاہِ اسلام علیہ السلام حضرت ظاہر شاہ

ایۃ اللہ بنصرہ

اے قبائے پادشاہی بہ تو راست
 سایہ تو خاکِ مارا کیمیا است

خسروی را از وجود تو عیار
 سطوت تو ملک دولت را حصار
 از تو ای سرمایہ منتح و ظفر
 تخت احمد شاہ را نشانے دگر
 سینہ ہا بے مہر تو ویرانہ بہ
 از دل و از آرزو بیگانہ بہ
 آنگوں تیغی کہ داری در کمر
 نیم شب از تاب او گرد و سحر
 نیک می دانم کہ تیغ نا دراست
 من چہ گویم باطن او ظاہر است!
 حرف شوق آوردہ ام از من پذیر
 از فقیرے رمز سلطانی بگیر

اے نگاہِ تو ز شاہیں تیز تر
 گردِ این ملکِ خدا دادے نگر
 اینکہ می بینیم از تقدیرِ کلیت؟
 چسبیت آن چیزے کہ می بالیت و نسیت؟

روز و شب آئینہ تدبیرِ ماست
 روز و شب آئینہ تقدیرِ ماست!
 بانو گو تم اے جوانِ سخت کوشش
 چسبیت فردا؟ دخترِ امروز و دوشش!
 ہر کہ خورد صاحبِ امروز کرد
 گردِ او گردِ سپہرِ گردِ گرد
 او جہانِ رنگ و بورا آبروست
 دوش از او امروز از او فردا آبروست!

مرد حق سرمایہ روز و شب است
زانکہ او وقت دیر خود را کوکب است

بندہ صاحب نظر پیرام
چشم او بینایے وقت دیرام

از نگاہش تیزتر شمشیر نیست
ماہمہ نخب پیرا او نخب پیر نیست!

لرزو از اندیشہ آن نخب کار
حادثات اندر بطون روزگار!

چوں پدر اہل مہنہ را دوست دار
بندہ صاحب نظر را دوست دار

ہنہ چو آن خلد آشیایاں بیدارزی
سخت کوشش و پردہم و کرارزی

می شناسی معنی کڑا رسیدیت؟

ایں مقامے از مقاماتِ علیؑ است

ہمتاں را در جہانِ بے ثبات

نیست ممکن جز بکڑاری حیات

سرگذشتِ آلِ عثمان را نگد

از فریبِ غریباں خونیں جگر

تاز کڑاری نصیبے داشتند

در جہاں دیگر علم فراشتند

مسلم ہندی چرا میداں گذاشت؟

ہمتِ اوبوسے کڑاری نداشت!

مشیتِ خاش آسچناں گردیدہ سرد

گرمی آوازِ من کارے نکرو!

ذکر و شکرِ نادری در خونِ تست
 قاپری با لبِ سری در خونِ تست
 اے فروغِ دیدہ برناؤ سپر
 سرکار از ہاشم و محمود گپ
 ہم ازاں مرفے کہ اندر کوہ و دشت
 حق ز تیغِ اولبت آوازہ گشت
 روز ہاشب ہا تپیدن می توان
 غصہ و گریہ سیریدن می توان
 صد جہاں باقی است در شرآں ہنوز
 اندر آیتش سیکے خود را بسوز

باز فغان را ازاں سوز سے بن
 عصر اور ا صبح نوروز سے بن
 ملتے گم گشتہ کوہ و مگر
 از عینیش دیدہ ام چیزے دگر
 زانکہ بود اندر دل من سوز و درد
 حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
 کار و بارش را نکو سنجیدم
 آنچه پنهان است پیدا دیدم
 مرد میدان زندہ از اللہ ہوسست
 زیر پائے او جہان چار سوسست
 بندہ کو دل لغبیر اللہ نہ بست
 می تو اس سنگ از زجاج او شکست

او نگنجد در ہبسانِ چون و چیند
 تہمتِ ساحلِ بایں دریا میند
 چوں زر و سونے خویش برگیر و حجاب
 او حساب است ایٹ ثواب است عذاب
 برگ و سازِ ما کتاب و حکمت است
 این دو قوتِ عہتِ بارِ ملت است
 آں فتوحاتِ جہانِ ذوق و شوق
 این فتوحاتِ جہانِ تحت و فوق
 ہر دو نعمتِ خدائے لایزال
 مومنوں را آں جمال است این جلال
 حکمتِ اشیا فرنگی زاد نیست
 اصلِ او جز لذتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلمان زادہ ہست
 این گہرازدوست ما افتادہ ہست
 چوں عرب اندر اروپا پرکشاد
 علم و حکمت را بناد و بگرنہاد

وانہ آن صحرائشیناں کاشتند
 چہلشش از تنگیان برداشتند

این برپی از شیشہ اسلاف ہاست
 باز صیدش کن کہ او از قاف ہاست
 لیکن از تہذیبِ ادا دینے گریز
 زان کہ او با اہل حق دار و ستیز
 فتنہ ہا این فتنہ پرداز آورد
 لات و عزتے در حرم باز آورد

از فسونش ویدہ دل نابصیر
 روح از بے آبی آتشنہ میرا
 لذتِ بتیابی از دل می برد
 بلکہ دل نہیں پیکرِ گل می برد
 کہنہ وزوے غارتِ او بر بلاست
 لالہ می نالہ کہ داغِ من کجاست!
 حق نصیب تو کند ذوقِ حضور
 باز گو ہم آنچہ گفتیم در زبور
 ”مردن و ہم زسیتن اے نکتہ رس
 ایں ہمہ از اعتباراتِ اہت و بس
 مردِ کر سوزِ نوا را مردہ
 لذتِ صوت و صدا را مردہ

پیش چنگے مست و مسرور بہت کور
 پیش رنگے زندہ و درگور بہت کور
 روح با حق زندہ و پایندہ است
 ورنہ این را مردہ آن را زندہ است
 آنکہ حقی لایموت آمد حق بہت
 زیستن با حق حیاتِ مطلق است
 پر کہ بے حق ز نیست جز مردار نیست
 گرچہ کس در ماتم اوزار نیست
 بخور از دستراں اگر خواہی ثبات
 در ضمیرش دیدہ ام آبِ حیات
 می دہد ما را پیامِ لائق
 می رساند بر مہمتِ لائق

قوتِ سلطان و سیر از لاله

ہمیتِ مردِ فقیر از لاله

تا دو تیغِ لاله و الا داشتیم

مَا سَوَّلَ اللَّهُ رَأْسًا لِمَنْ كَفَرَ

خاوراں از شعلہ من روشن است

اے خنکِ مردے کہ در عصرِ من است

از تب و تابِ نصیبِ خود بگیر

بعد ازین ناید چو من مردِ فقیر!

گوہرِ دریائے قرآنِ سفتِ ام

شرحِ رمزِ صِبْغَةِ اللَّهِ گفتِ ام

با مسلمانانِ غمے بخشیدہ ام

کہنہ شاخے رائے بخشیدہ ام

عشق من از زندگی دار و سراغ
 عقل از صہبائے من روشن باغ
 نکتہ ہائے خاطر افروغے کہ گفت؟
 با مسلماناں حرف پر سوزے کہ گفت؟
 بچھوئے نالیدم اندر کوہ و دشت
 تا مقامِ خویش بر من فاش گشت
 حرفِ شوق آموختم و اسوختم
 آتشِ افسردہ باز افروختم
 با من آہِ صبحگاہے دادہ اند
 سطوتِ کویہے بکاہے دادہ اند
 دارم اندر سینہ نورِ لاکا لہ!
 در شرابِ من سرِ لاکا لہ!

فکرِ من گروں مسیر از فیضِ اوست!
 جوے ساحلِ ناپذیر از فیضِ اوست!
 پس بگیر از بادۂ من یک دوشِ جام
 تا درختی مثلِ تیغِ بے نیام!

(عبدالمجید دین قلم)

گیدانی الیکٹرک پریس ہسپتال روڈ لاہور میں باہتمام ابو فطام الدین
پرنٹر چھپی اور سر محمد اقبال سینٹر نے میکلوڈ روڈ لاہور سے شائع کی